

KS. PAWEŁ SZCZEPANIAK ^{a,®}

 0000-0003-2908-7720

^a Archivio Storico Diocesano, via Don Angelo Lolli 19, 48121 Ravenna, IT

[®] PawelSzczepaniak@VP.PL

KAPLICA MATKI BOŻEJ RÓŻAŃCOWEJ Z SIERADZKIEJ BAZYLIKI

Między historią, duchowością, malarstwem i konserwacją

Słowa kluczowe: Sieradz, Józef i Łucja Ożmin, folklor, kaplica, malarstwo.

Streszczenie: Artykuł, bazując na dokumentach archiwalnych, podejmuje tematykę realizacji, dekoracji i konserwacji kaplicy bocznej bazyliki Wszystkich Świętych w Sieradzu. Bryła architektoniczna, powstała w latach trzydziestych XX w., stała się miejscem wyeksponowania sztuki artystycznego małżeństwa Łucji i Józefa Ożminów, którzy we współpracy z ówczesnym proboszczem, w latach pięćdziesiątych, na monumentalnym fresku ukazali historię miasta i kraju oraz bogactwo folkloru ziemi sieradzkiej. W XXI w. kaplica stała się laboratorium prac konserwatorskich, które pozwoliły na nowo odkryć jej piękno.

Każdy budynek powstaje z myślą o pełnieniu jakiejś funkcji: nie istnieją konstrukcje, które w samym swym zamyśle zakładają neutralność. Inaczej projektuje się sklep, inaczej budynek przeznaczony na szkołę lub urząd, a jeszcze inaczej myśli się o rozwiązaniach architektonicznych dla budynków mieszkalnych. Budownictwo sakralne zaprojektowane z myślą

KS. DR PAWEŁ SZCZEPANIAK (1984–). Kapłan (2009) diecezji włocławskiej (2009–2022); archidiecezji Ravenna-Cervia, IT (od 2022); mgr (teologia, 2009, UKM, Toruń); mgr lic. nauk humanistycznych (historia sztuki, 2018, Uniwersytet Boloński, Bolonia, IT); dr nauk humanistycznych (historia sztuki, 2021, Uniwersytet Gregoriański, Rzym, IT). Wicedyrektor Archiwum (2022–) i członek (2016–) Komisji ds. Sztuki Sakralnej archidiecezji Ravenna-Cervia. Zainteresowania naukowe – historia sztuki, archiwistyka, wizytacje kanoniczne biskupów Ravenny.

o stworzeniu sfery umożliwiającej kontakt stworzenia ze Stwórcą nie jest jedynie, jak w przypadku budynków użytku publicznego, miejscem, w którym architekt ma zapewnić bezpieczeństwo i maksimum funkcjonalności. To przede wszystkim przestrzeń wypełniona sensem i symbolami teologiczno-kosmologicznymi¹. Bryła architektoniczna świątyni jest obrazem harmonii wszechświata. Artykulacja poszczególnych części kościoła zbudowanego na planie krzyża odtwarza układ ciała człowieka. I tak, na przykład prezbiterium odpowiada głowie; to tu mieści się miejsce najświętsze: tabernakulum wraz z ołtarzem i amboną. Transept odpowiada ramionom, a części najbardziej wysunięte na zachód, tj. drzwi, nawa centralna przeznaczona dla wiernych, odpowiada tym częściom ciała, które były uważane za mniej godne². Plan krzyża w myśli średniowiecznej miał nawiązywać również do ukrzyżowania starego człowieka³. Głęboka wymowa teologiczna świątyni, której powinno poświęcić się osobny artykuł, czyni z budynku sakralnego miejsce wyjątkowe, gdzie poszczególne jego elementy mają określoną funkcję i znaczenie, nawet jeśli ewoluowały wraz z biegiem epok i potrzeb kultu. Niniejszy artykuł jest próbą naświetlenia historii jednego z elementów bryły architektonicznej świątyni, jakim jest kaplica boczna oraz bliższa analiza stylistyczno-historyczna tej przestrzeni w bazylice Wszystkich Świętych w Sieradzu. Artykuł posługuje się materiałem badawczym w postaci dokumentów archiwalnych w większości niepublikowanych, które rzucają światło na historię powstania budowli oraz jej dekoracji malarskiej z połowy XX w.

1. Kaplica – rys historyczny

Termin kaplica wywodzi się z łac. *cappa*, *capella*, i oznacza płaszcz, narzutę. Z czasem łacińskie słowo *cappa*, z francuskiego *chape*, zdrobniale *chapelle*, zaczęto używać na oznaczenie niewielkiego miejsca, oratorium królów z dynastii Merowingów, w którym przechowywany był płaszcz św. Marcina z Tours, cenna relikwia monarchii francuskiej, na którą składano przysięgę⁴. Termin ten w architekturze sakralnej odnosi się do niewielkich pomieszczeń, w których przechowywane są relikwie, bądź do miejsc przeznaczonych na pochówek. Podobnie jak rzymskie wol-

¹ Zob. R. Walczak, *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskiej*, Poznań 2005.

² Por. J. Hani, *Il simbolismo del tempio cristiano*, Città di Castello 1996, s. 57–66.

³ Por. D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 372.

⁴ Por. J. Lahache, *Martino di Tours. Popolarità*, w: *Bibliotheca Sanctorum*, t. 8, Roma 1967, kol. 1276; M. Masciotta, *Dizionario di termini artistici*, Firenze 1969, s. 39.

nostojące *aediculae*, kaplice wczesnochrześcijańskie przybierały formy dużych budowli sakralnych⁵. Przykładem może być mauzoleum Galii Placydii w Rawennie. Budynek z V w., wzniesiony z czerwonej cegły, na planie krzyża równoramiennego, który stanowił pierwotnie część kościoła Świętego Krzyża, będąc połączonym od południa poprzez narteks. Ta niewielka, dziś wolnostojąca, bryła architektoniczna miała być w zamyśle miejscem pochówku królowej Wizygotów i rzymskiej cesarzowej Galii Placydii, zmarłej w 450 r. w Rzymie⁶. Mauzoleum, niepozorne z zewnątrz, dzięki kunsztownej sztuce mozaikowej zachwyca swym splendorem i przesłaniem o życiu wiecznym.

Od X, XI w. kaplice zaczynają stanowić integralną część kościoła. Architekci w głównej absydzie, realizują niewielkie, półkoliste absydy wyposażone w ołtarze, które przybierają formę kaplic promienistych umożliwiających celebrowanie Eucharystii w tym samym czasie wielu kapłanom dla przybywających pielgrzymów, którzy wyrażali wolę uczestniczenia w osobnych liturgiach związanych z ich świętymi patronami⁷. Wraz z gotyką oraz nowymi możliwościami otwarcia przestrzeni, budowniczowie zaczynają konstruować przylegające do nawy głównej bądź naw bocznych kaplice. Przestrzenne konstrukcje, przyłączone do bryły kościoła, stały się powoli kanałem komunikacyjnym, dzięki któremu fundator obdarowywał wspólnotę nieprzemijającym darem utworzonym z kamienia, szkła i marmuru, przechodząc tym samym do historii miejsca⁸. Przykładowo, w katedrze włocławskiej w 1503 r. bp Krzesław z Kurozwęk ufundował kaplicę Mariacką. Dwie dekady później, w 1521 r. dziekan kapituły ks. Feliks Naropiński pokrył koszty budowy kaplicy św. Andrzeja, zwanej później kaplicą św. Marcina. W 1541 r. bp Łukasz Górka sfinansował budowę kaplicy Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, zwaną także kaplicą Najświętszego Sakramentu⁹. Fundacja jest więc okazją do ukazania statusu w hierarchii kościelnej oraz społeczeństwie. Z czasem

⁵ Por. G. Lanzi, *Capella*, w: *Iconografia e arte cristiana*, red. R. Cassanelli, E. Guerriero, Milano 2004, s. 313.

⁶ Por. C. Rizzardi, *Il mosaico a Ravenna. Ideologia e arte*, Bologna 2011, s. 44–45.

⁷ Por. Lanzi, *Capella*, s. 314.

⁸ Por. C. Tosco, *Il castello, la casa, la chiesa. Architettura e società nel medioevo*, Torino 2003, s. 122–123.

⁹ Por. D. Lewandowski, *Regotyżacja katedry we Włocławku w końcu XIX wieku*, StWł, 5(2002), s. 366–367, zob. także: P. Pajor, J. Utzig, „Godna miana katedry”. *O genezie formy architektonicznej kościoła katedralnego we Włocławku*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa”, 14(2016), s. 17–34.

kaplice zaczęły spełniać rolę mauzoleów rodowych z przepięknymi nagrobkami i epitafiami, które pozwalają zatrzymać w czasie pamięć o wielkich przodkach i przekazać ją następnym pokoleniom. Elementem centralnym kaplicy rodzinnej był ołtarz z poliptykiem ukazującym świętych patronów rodu, nierzadko również samych fundatorów. Ten sam motyw powracał na witrażach oraz ścianach, których freski przedstawiały fragmenty życia Chrystusa i Maryi oraz historie świętych patronów dynastii fundatorów. Od końca XV w. kaplice zaczęły przechodzić na wyłączność poszczególnych rodów. Fakt „sprywatyzowania” przestrzeni sakralnej jest widoczny przede wszystkim w konstrukcji ciężkich, żelaznych i zdobionych krat, które uniemożliwiają wejście postronnym¹⁰. W okresie baroku kaplice osiągają apogeum swoich rozmiarów oraz przepychu dekoracji¹¹. Ukazują prestiż dynastii i przechodzą z pokolenia na pokolenie. Fundacja kaplicy ma jednak nie tylko charakter czysto materialny. Często fundatorzy zostawiali w spadku część swoich dóbr, które przeznaczone były na sprawowanie mszy świętych w ich intencji. *Missa pro defunctis* niekoniecznie była celebrowana przez kapłana posługującego na co dzień w danym kościele. Msze w prywatnych kaplicach sprawowali księża w funkcji kapelana, którzy na zmianę zajmowali miejsce przy ołtarzu, polecając Bożemu Miłosierdziu zmarłych pochowanych w jego pobliżu. Dzięki tej funkcji księża niebędący przypisani do parafii otrzymywali dochody na swoje utrzymanie¹².

Wraz z reformą liturgiczną Soboru Watykańskiego II współczesna architektura, w poszukiwaniu optymalnych rozwiązań, zaproponowała otwartą przestrzeń sakralną w formie przestronnej auli, często pozbawioną bocznych kaplic. Architekci preferują esencjalne, niczym niezmacone, proste bryły umożliwiające wiernemu bezpośredni i czynny (przynajmniej w zamierzeniu) udział w liturgii. Nowe rozwiązania mają być zgodne nie tylko z obowiązującymi przepisami liturgicznymi, teologią i symboliką chrześcijańską, wytworzoną przez wieki. Obiekt sakralny przełomu XX i XXI w. ma być przede wszystkim funkcjonalny, ekonomiczny w utrzymaniu, ekologiczny i harmonijnie wpisany w przestrzeń urbanistyczną. Kaplice boczne, zredukowane do minimum, są zazwyczaj

¹⁰ Por. M. Bacci, *Lo spazio dell'anima. Vita di una chiesa medievale*, Roma – Bari 2005, s. 91.

¹¹ Por. N. Pevsner, J. Fleming, H. Honour, *Dizionario di architettura*, Torino 2019, s. 120.

¹² Por. Bacci, *Lo spazio dell'anima*, s. 86.

przeznaczone na przechowywanie Najświętszego Sakramentu, służąc grupom parafialnym za miejsce adoracji i modlitwy prywatnej, a w okresie zimowym, ogrzewane, również do celebracji codziennej Mszy św. W kościołach zabytkowych kaplice boczne nierzadko zostały wykorzystane do umieszczenia tabernakulum. Wyposażone w chrzcielnice pełnią funkcję baptysterium. Niestety w większości przypadków, zapomniane i pokryte kurzem, spełniają rolę pewnego rodzaju schowka na krzesła, dywany, figury bożonarodzeniowej szopki itp.

Sledząc rolę kaplic przyłączonych do bryły świątyni, można zauważyć, iż jest ona materialnym znakiem dialogu interdyscyplinarnego pomiędzy duchowością, sztuką i polityką. Ta przestrzeń sakralna z jednej strony była ukazaniem statusu społecznego jej fundatora, z drugiej głębokim wyrazem jedności z Bogiem. Często wypełniona dziełami sztuki była okazją do ukazania kunsztu artystycznego wielu autorów.

2. Potrzeba duszpasterska nowej kaplicy w sieradzkiej świątyni

Wieloletni proboszcz sieradzkiej parafii, ks. prał. Walery Pogorzelski (1870–1941), w piśmie z 1934 r. informował ówczesnego biskupa włocławskiego, Karola Radońskiego, o idei wzniesienia nowej kaplicy bocznej. Projekt sieradzkiego proboszcza, znanego z wielu inicjatyw duszpasterskich i administracyjnych¹³, jak sam podkreślał, był możliwy dzięki spadkowi po Jadwidze Kisielewskiej, zmarłej w 1932 r., która to w testamencie zapisała kościołowi 25 mórg ziemi, obciążając zapis pewnymi zobowiązaniami ze strony parafii jako spadkobiercy, która to przyjęła i wypełniła. Wykonawcą testamentu był sam ks. Pogorzelski¹⁴, który w powyżej cytowanym piśmie do biskupa, wspomina o kwocie 9000 złotych, które prawdopodobnie donatorka złożyła jeszcze przed śmiercią na jego ręce. Miejscem nowej kaplicy, według proboszcza, miała być zakryta usytuowana od strony północnej, która jawiła się jako „przybudówka, stara i licha, żadnej wartości zabytkowej nie przedstawiająca, o lichym, zaciekającym dachu, wymagającym reparacji”. W piśmie, ks. Pogorzelski sugeruje rozebranie

¹³ Zob. A. Ruszkowski, *Walery Pogorzelski h. Krzywdą – wybitny ksiądz patriota*, „Na Sieradzkich Szlakach”, 16(2001), nr 3–4 (63–64), s. 33–35; A. Piestrzeniewicz, *Ksiądz Walery Pogorzelski – wydawca pierwszej monografii Sieradza*, „Na Sieradzkich Szlakach”, 32(2017), nr 3(127) s. 66–72; J. Paszkowski, *Pogorzelski Walery*, w: *Leksykon miasta Sieradza*, red. S.T. Olejnik, Sieradz 2006, s. 258–259.

¹⁴ Por. W. Pogorzelski, *43 lata w kapłaństwie*, Sieradz 1935, s. 172; W. Kujawski, *Kościelne dzieje Sieradza*, Włocławek 1998, s. 228.

wspomnianej zakrystii i przedłużenie nawy od strony północnej tak, aby nie naruszyć stylu architektonicznego świątyni i tym samym zyskać więcej miejsca dla wiernych. „Według obliczenia z miejscowym architektem koszt tej budowy wyniósłby około 10 000 zł., a więc starczyło by na to”. Pod koniec pisma daje się zauważyć entuzjazm i charakter duszpasterza, przekonanego o właściwości swoich zamiarów: „przedstawiam tę rzecz tak dla uzyskania aprobaty Najdostojniejszego Pasterza – [...] powiększenia Fary Sieradzkiej na własną rękę, szybko – w ciągu paru tygodni, nim się kto zdoła spostrzec, bo z tymi konserwatorami i formalnościami rzeczy bardzo się przewlekają i kosztują”¹⁵. Idea powiększenia świątyni ze względów duszpasterskich znalazła aprobatę biskupa, jednakże proponowane rozwiązanie budziło wyraźne wątpliwości. W odpowiedzi z grudnia 1934 r., po konsultacji z ks. Henrykiem Brzuskiem (1896–1942), odpowiedzialnym za budownictwo sakralne w diecezji¹⁶, bp Radoński sugeruje wybudowanie kaplicy w stylu barokowym, przykrytej kopułą na wzór już istniejącej, zlokalizowanej od strony południowej¹⁷.

W styczniu 1935 r. ks. Pogorzelski, nieusatisfakcjonowany wskazówkami kurii, broni swojej koncepcji budowy kaplicy bocznej jako przedłużenia nawy tak, aby otrzymać ok. 400 dodatkowych miejsc. W tym samym liście zdradza, iż pomysł budowy nowej kaplicy sięga czasów bp. Władysława Pawła Krynickiego (1861–1928). W planach duszpasterza nowa kaplica ma być, jak sam wyznaje: „a) ogrzewaną z piecem, b) z ołtarzem, c) z 2 konfesjonalami, d) połączona dużymi (sic!) oszklonymi drzwiami z nawą kościelną – słowem nowoczesną [...] zimową kaplicą. Może też być użyta do dawania rekolekcji ect. (sic!)”. W marcu 1935 r. ks. Pogorzelski wysłał do kurii biskupiej trzy projekty autorstwa inż. Józefa Kabana, naczelnika wydziału architektury w województwie łódzkim¹⁸. Niestety w archiwach nie zachowały się szkice. Jedyłą wskazówkę, jak mogły one wyglądać, daje jednostronicowy maszynopis z podpisem ks. Henryka Brzuskiego. Poddane pod dyskusję projekty oznaczone numerami 1 i 2, zakładały przestrzeń sakralną przykrytą kopułą okrągłą w podstawie lub na elipsie, co według komisji, nie harmonizowało ze stylem gotyckim świątyni;

¹⁵ ArDWł, AKDWł. Akta parafii Sieradz (1920–1938), sygn. AKDWł, par. 183, k. 204r.

¹⁶ Por. Kujawski, *Kościelne dzieje Sieradza*, s. 228; P. Sierzchała, *Historycy sztuki, w: 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, red. W Hanc, K. Rulka, Włocławek 1997, s. 104–105.

¹⁷ ArDWł, AKDWł, par. 183, k. 204v.

¹⁸ Tamże, k. 208r.

ponadto konstrukcja wymagała większego nakładu ekonomicznego. Trzeci z przedstawionych projektów, w opinii kurii, wydawał się estetyczny i „praktycznie lepszy, gdyż wskutek swej prostoty nie odcina się od korpusu kościoła odrębnością swych form i będzie tanie w wykonaniu”. Dokument kurialny zawiera dalsze sugestie: „czy jednak nie lepiej byłoby jeszcze kaplice powiększyć do rozmiarów jak na planie Nr 1, i dach pulpitowy nad kaplicą złączyć z połącją dachu nad prezbiterjum (a nie opierać o ścianę prezbite.). Projektowany przedsionek zewnętrzny jest brzydki, lepiej było dać w murze dębową szafę i dwoje drzwi otwieranych na zewnątrz [...] Gdyby kolegjata miała już inne boczne drzwi do nawy, lepiej by było dać nowe wprost do kaplicy”¹⁹. W piśmie z 12 sierpnia 1935 r. ks. Pogorzelski informuje ordynariusza o rozpoczęciu budowy kaplicy, wyrażając nadzieję, zakończenia prac w połowie września²⁰. Po zburzeniu zakrystii, wykopano głębokie fundamenty na 2 m i 30 cm, odkrywając tym samym „trzy warstwy trumien”. Do celów budowniczych użyto cegły z Krobanowa, łączonej na wapno z dużą domieszką cementu. W szczyt kaplicy, na zewnątrz, wmurowano piaskową tablicę z herbem Krzywda ks. Pogorzelskiego i z datą budowy. Ponadto powiększono otwór łączący kaplicę z prezbiterium. W murze wybito niszę przeznaczoną na chrzcielnicę i jak podaje sam proboszcz w Kronice Parafialnej, do nowej kaplicy zostały przeniesione chrzty²¹. W zaledwie trzy miesiące po rozpoczęciu prac, w listopadzie 1935 r. mury i dach kaplicy były ukończone. „W ciągu 8–10 dni będzie wewnątrz wytynkowane i otrzyma posadzkę. Posiada już dwa oszklone okna, trzecie witrażowe robi firma Żeleński. Roboty będą zamknięte z zadłużeniem około 3000 złotych”²².

W tym samym piśmie, z listopada 1935 r., zmęczony pracami budowlanymi proboszcz prosi ordynariusza o pozwolenie na wyjazd urlopowy do Zakopanego w grudniu. Szczerze wyznaje: „zmęczyły mnie te roboty budowlane i kłopoty, zaziębłem się, kaszel i bronchit mię męczy. Wypoczynek parotygodniowy b[ardzo] mi się należy”²³. Nowa kaplica została wzniesiona ku czci św. Jadwigi, patronki głównej fundatorki, nawet jeśli po spłaceniu długów niewiele zostało ze wspomnianego spadku, „niemniej

¹⁹ Tamże, k. 209r.

²⁰ Tamże, k. 219r.

²¹ Archiwum Parafii Wszystkich Świętych w Sieradzu (APWSS), Kronika Parafialna (KP), k. 49v.

²² ArDWI, AKDWI, par. 183, k. 224r.

²³ Tamże.

jednak zapis Kisielewskiej o budowie kaplicy postanowił, ona jest więc tu główną fundatorką”, jak zaznacza sam ks. Pogorzelski²⁴, który w dokumencie z 27 lutego 1937 r. opisującym szczegółowo parafię, wspomina, iż nowe pomieszczenie sakralne jest dedykowane Trójcy Świętej, na pamiątkę istniejącego niegdyś kościoła pod tym samym wezwaniem, którego obraz²⁵ został umieszczony w kaplicy²⁶. Należy nadmienić, iż w związku z pracami budowlanymi zostały usunięte z przestrzeni liturgicznej dwa ołtarze boczne: św. Rocha i św. Wawrzyńca, z których ten pierwszy, prawdopodobnie w lepszym stanie, został przeniesiony do nowej kaplicy i uzupełniony pozostałymi fragmentami z ołtarza św. Wawrzyńca²⁷.

3. Polichromia Łucji i Józefa Oźminów

Z okazji uroczystego ofiarowania parafii pod opiekę Serca Najświętszej Maryi Panny w 1947 r. ówczesny proboszcz ks. inf. Apolinary Leśniewski (1891–1984) podjął inicjatywę, mającą na celu zrealizowanie polichromii w kaplicy, która aż do tego momentu była jedynie otynkowana. Jak sam zrelacjonował w Kronice Parafialnej, pod datą 1948 r., prace artystyczne powierzył Józefowi Oźminowi, z którym to skontaktował się osobiście i omówił program ikonograficzny. Inicjatywa proboszcza, jak sam podkreślił, została podjęta „w celu pogłębienia kultu Maryi”²⁸.

Artysta Józef Oźmin urodził się 19 kwietnia 1903 r. w Kaliszu. Był synem Jana i Antoniny z domu Stasińskiej. Od 1925 r. do 1929 r. studiował w Szkole Sztuk Zdobniczych w Poznaniu. W dniu 8 czerwca 1930 r. poślubił Łucję, z którą nieprzerwanie była złączona jego droga artystyczna. Łucja Stanisława Oźmin urodziła się 29 października 1911 r. w Poznaniu jako córka Tomasza Szwedy i Józefy Szczuż. W latach 1927–1932 studiowała w poznańskiej Szkole Sztuk Zdobniczych. W 1932 r. małżonkowie wyjechali do Paryża, podejmując studia w pracowni postkubisty André Lhote’a i uczestnicząc w wykładach z historii sztuki na Sorbonie. Po okresie paryskim oboje wyruszyli do Włoch, aby rozwijać się na rzymskich uniwersytetach: Regina Accademia di Belle Arti (1934–1938)

²⁴ Por. Pogorzelski, *43 lata w kapłaństwie*, s. 172.

²⁵ Zob. P. Szczepaniak, *Program ikonograficzny i konserwacja zabytkowego obrazu Trójcy Świętej w formie Tronu Łaski z bazyliki Wszystkich Świętych w Sieradzu*, StWł, 23(2021), s. 610–621.

²⁶ ArDWł, AKDWł, par. 183, k. 231r.

²⁷ Por. Kujawski, *Kościelne dzieje Sieradza*, s. 229.

²⁸ APWSS, KP, k. 89v–90r.

i na Scuola Arti et Ornamenti (1935–1938). W tym okresie, mieli możliwość uczestniczenia w odrestaurowaniu fresków Kaplicy Sykstyńskiej, pod kierownictwem prof. Ferruccio Ferrazzi (1891–1978). Pobyt we Włoszech pozwolił im na poznanie i zastosowanie w późniejszym czasie takich technik jak: *affresco*, *a secco*, *sgraffito*, oraz używanie akwareli, oleju i tempery. Poza tym Józef zajmował się witrażownictwem. Po powrocie do Polski osiedlili się w Warszawie. Są uznawani za artystów wszechstronnych, o czym świadczą pozostawione liczne szkice i prace oraz umiejętność posługiwania się wieloma technikami malarskimi. Na terenie diecezji włocławskiej, oprócz Sieradza, twórczość Oźminów można podziwiać w kościołach w Kruszynie (1960 r.) i w Ciechocinku (1968 r.) oraz w kaplicy Najświętszego Sakramentu we włocławskiej katedrze (1969 r.). Małżeństwo artystów doczekało się wielu wystaw zorganizowanych w Polsce i zagranicą: Francja, Włochy, Azerbejdżan, Bułgaria. Zostali włączeni w skład artystów, którym została powierzona praca nad odbudową Zamku Królewskiego w Warszawie²⁹. Oboje zmarli w 1999 r. pozostając po sobie ogromną spuściznę, która niestety nie doczekała się jeszcze pełnego opracowania.

4. Program ikonograficzny polichromii Oźminów

Dzięki współpracy znanego z zamiłowania do historii regionu ks. infulata Apolinarego Leśniewskiego i obdarzonego artystycznym kunsztem małżeństwa Oźminów, w latach 1949–1955 kaplica zyskała nową, monumentalną polichromię, wykonaną w dwóch etapach, która doskonale wpisala się w przestrzeń sakralną świątyni. Wybór tematyki z pewnością był podyktowany sugestiami sieradzkiego proboszcza, bardzo związanego z miastem i jego dziedzictwem kulturowym. On sam, w Kronice Parafialnej, pozostawia szereg informacji dotyczących projektu i samej realizacji dzieła. Fresk wykonany na najdłuższej ścianie, usytuowanej po prawej stronie nawiązuje do historii Sieradza i Polski. „Ze względu na bogaty folklor ziemi sieradzkiej w pierwszej części przedstawiono procesję z figurą Niepokalanego Serca N.M.P., która wyszła z kolegiaty z pełną asystą, miejscowym proboszczem i klerem oddać parafię w opiekę Maryi. Na tle kolegiaty widać typowe stroje sieradzkie, które mają odbicie również w kościele, chorągwie, wstęgi, asysta oraz młodzież męską i żeńską w stro-

²⁹ Por. I. Błaszczuk, *Dzieło Łucji i Józefa Oźminów w starołęckim kościele św. Antoniego Padewskiego*, „Kronika Miasta Poznania”, 77(2009), nr 4, s. 274–290.

jach ludowych. W dali widać dorzecze rzeki Warty oraz rozległe błonia sieradzkie³⁰. Wspomniany celebrans na fresku jest odziany w zabytkową kapę z XVII w., haftowaną złotą nicią z motywami kwiatowo-liściastymi, zapinaną klamrą metalową z pasa wojskowego z monogramem królewskim Stanisława Augusta³¹, do dziś istniejącą w zbiorach szat liturgicznych parafii. Wkomponowana w całość i będąca jednocześnie odrębną częścią, widnieje scena Ślubów króla Jana Kazimierza. „Ze względu na zbliżającą się rocznicę 300 lat Oddania Polski w opiekę Matki Najświętszej przez ówczesnego króla Jana Kazimierza przedstawiono moment przysięgi składanej przez króla w Katedrze Lwowskiej w obecności licznie zgromadzonych³². Scena ta, wspaniale komponuje się z wcześniejszą za sprawą dużego anioła z mieczem, spoglądającego na widza, którego długa szata jest łącznikiem pomiędzy pierwszym a drugim fragmentem monumentalnego fresku. Pod malowidłem widnieje tekst Ślubów króla Jana Kazimierza. Aby utrzymać jedność poszczególnych scen, Ożminowie w mistrzowski sposób łączą stylizowaną architekturę katedry lwowskiej z zamkiem sieradzkim, ukazując na trzecim malowidle scenę wypędzenia Szwedów z zamku sieradzkiego. W oddali powraca motyw z pierwszej sceny, rzeki Warty z rozległymi łęgami i z budynkami klasztoru podomnikańskiego i fary sieradzkiej.

Ściana łącząca kaplicę z nawą boczną została poświęcona pracy na roli. Jak tłumaczy w Kronice, pomysłodawca idei: „cisza i niezmałony pokój w przyrodzie pomaga urodzajom na znękanej wojnami Ziemi Polskiej³³. Nad wiejskim pejzażem unoszą się aniołowie w zbrojach, motyw powtórzony z wcześniejszej sceny. Po prawej stronie Matka Boska Siewna w geście rozsiewania ziaren, zdaje się uczestniczyć w pracy chłopa, usytuowanego tuż pod nią. Rolnikowi podążającemu za pługiem towarzyszy anioł. Scenę przepełnioną pokojem zamykają postaci karmiącej matki z dzieckiem i leżącego obok młodzieńca.

Tematyka fresku na ścianie północnej jest związana z męczeństwem narodu polskiego podczas II wojny światowej. Pierwszy fragment został poświęcony o. Maksymilianowi Kolbe, który siedząc w celi spowiada współwięźniów obozu, „oczyszcza ich dusze, jedna z Bogiem, pociesza,

³⁰ APWSS, KP, k. 90r.

³¹ Por. R. Bogusławski, *Wartości zabytkowe wybranych najstarszych szat liturgicznych kościoła farnego w Sieradzu*, „Na Sieradzkich Szlakach”, 32(2007), nr 3(127), s. 52.

³² APWSS, KP, k. 90r–90v.

³³ Tamże, k. 90v.

ratuje”. Część pomiędzy oknami zajmuje scena śmierci o. Kolbe. Wycieńczony głodem i zastrzykiem z fenolu, został przedstawiony w celi śmierci z dwoma asystującymi mu aniołami. W górnej części malowidła, ubrany w habit franciszkański, unosi się ku niebu nad obozem koncentracyjnym. Jak zaznacza ks. Leśniewski: „parafia sieradzka należy do pierwszej, która umieszcza o. Maksymiliana w poczet przyszłych świętych. Obecnie rozpoczyna się jego proces beatyfikacyjny”³⁴. Trzeci fragment fresku przedstawia śmierć św. Andrzeja Boboli. Cykl kończy scena „tragedii powstania warszawskiego 1.8.1944”³⁵. W dolnej części kompozycji widać płonąca Warszawę oraz przewrócony pomnik Chrystusa przed kościoła Świętego Krzyża.

Wybór programu ikonograficznego wyraźnie nawołuje do doświadczeń życiowych ks. inf. Leśniewskiego, uczestnika Powstania Warszawskiego³⁶, jak również do jego zamiłowania do folkloru i dziedzictwa ziemi sieradzkiej. Wpis umożliwiający interpretację ikonograficzną dzieła Oźminów dokonany przez infulata, kończy się stwierdzeniem, iż czwartą ścianę „zostawiono na czas późniejszy. Na ołtarzu ustawiono figurę Niepokalanego Serca N.M.P. i kaplice odtąd nazwano Jej imieniem”³⁷. Prace przy kaplicy zostały przerwane z powodu aresztowania ks. Leśniewskiego, który od 20 października 1950 r. aż do 21 października 1952 r. był więziony w zakładach karnych, najpierw w Sieradzu, potem w Łęczycy, pozostając po uwolnieniu nieustannie inwigilowanym przez Służbę Bezpieczeństwa³⁸. W roku 1955 przystąpiono do realizacji brakującej części monumentalnego fresku. Jak wynika z wpisu do Kroniki, dokończenie dzieła było dla duszpasterza sprawą priorytetową, wyznaje: „zaprojektowałem 15 tajemnic Różańcowych dla uczczenia Maryi Królowej Polski [...]”. Projekt techniczny i realizację malowidła zlecono małżeństwu Oźminów, prawdopodobnie dla uzyskania ciągłości stylu. „Praca wypadła imponująco. – pisze ks. Leśniewski – Ktokolwiek zwiedza kościół i kaplicę wszyscy podkreślają jej oryginalne ujęcie tematu i wartości artystyczne. Na pierwszy rzut oka wysuwają się trzy wielkie obrazy, podkreślające główną treść tajemnic różańcowych, a więc: Narodzenie,

³⁴ Tamże, k. 91r.

³⁵ Tamże.

³⁶ Por. J. Szubzda, *Leśniewski Apolinary*, w: *Leksykon miasta Sieradza*, red. S.T. Olejnik, Sieradz 2006, s. 185.

³⁷ APWSS, KP, k. 91r.

³⁸ Por. Szubzda, *Leśniewski Apolinary*, s. 185.

POKORNOŚĆ I OBRAMA WILCZY
HOZANIE I PRACACIE SŁU
ZEBROSIŁO SIĘ DO
TELIŃSKIEJ TOBIA
BŁOGOSŁOWNIASTY
MIEJĄCY WYSTAWI
TUŁAŁA WŁASNOŚĆ
OWIDUŁA WŁASNOŚĆ
JĘZYKA WŁASNOŚĆ

Modlitwa w Ogrójcu, Koronowanie. Pozostałe [...] tworzą harmonie i piękno treści religijnej”³⁹. Ukończona przestrzeń sakralna została uroczystie poświęcona 16 października 1955 r. i nazwana kaplicą Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny. Miesiąc później, 13 listopada 1955 r., zamontowano w niej dwa witraże patynowane w srebrze oraz poddano renowacji witraż z wizerunkiem królowej Jadwigi, zniszczony podczas II wojny światowej przez młodzież niemiecką⁴⁰. Rekonstrukcji dokonała poznańska firma Z. Kośmicki.

5. Prace konserwatorskie

Dekoracja malarska wykonana w połowie XX w. na skutek wielu zaniedbań ulegała powolnej degradacji. Na wniosek ks. dr. Mariana Bronikowskiego, proboszcza parafii Wszystkich Świętych od 2006 r., Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi, Delegatura w Sieradzu, wydał pozwolenie na prace budowlano-konserwatorskie w kaplicy Matki Bożej Różańcowej. Kierownikiem robót budowlanych został mgr inż. Marek Magda, wykonawcą prac konserwatorskich mgr Jan Szczurek⁴¹. W opinii krakowskiego konserwatora Jana Szczurka, na monumentalnym fresku doszło do oksydacji i pudrowania się warstwy malarskiej. Patyna powstała wskutek zanieczyszczenia poszarzyła bardzo ciekawą i interesującą kolorystykę dekoracji malarskiej. Wykonana olejną farbą w kolorze brązowym, być może w latach dziewięćdziesiątych XX w. lamperia, wyglądała nieestetycznie i uniemożliwiała swobodny przepływ powietrza. W założeniach konserwatorskich było przywrócenie dawnych walorów estetyczno-plastycznych, likwidacja przyczyn procesów destrukcyjnych oraz nowy sposób aranżacji wnętrza, którym umożliwiłby uwypuklenie jej piękna. Wspomniana lamperia, w początkowych założeniach, miała zostać skuta w celu odsłonięcia zawilgoconych i zasolonych wątków ceglanych epoki gotyku⁴². Jak wynika z Notatki służbowej, napisanej 26 lipca 2010 r., po odbiciu tynków na ścianie przylegającej do prezbiterium, gdzie w założeniach spodziewano się odkrycia cegły gotyckiej z wiązaniem gotyckim, które to powinny być poddane naprawie, konserwacji i późniejszej impregnacji, nie stwierdzono występowania powierzchni, które

³⁹ APWSS, KP, k. 94r.

⁴⁰ Tamże, k. 94v.

⁴¹ APWSS, Remont Kaplicy Matki Bożej Różańcowej (RK), t. 4, Projekt budowlany, s. 3a.

⁴² Tamże, s. 4.

nadawałyby się do wykonania powyżej zamierzonych prac. Mur gotycki został zniszczony przez wykucia wnek i przejść do prezbiterium a powstałe w ten sposób ubytki przemurowane zostały nową cegłą. W związku z tym postanowiono oczyścić wszystkie spoiny na głębokość ok. 1,5–2 cm i na całych partiach dolnych ścian do wysokości 5 cm od polichromii wykonać tynki renowacyjne z materiałów renomowanych firm produkujących masy tynkarskie przeznaczone do osuszania murów ceglanych. Postanowiono również zdemontować podest obłożony parkietem i obniżyć go do wysokości jednego stopnia⁴³. Pracami objęto również rekonstrukcję posadzki kaplicy oraz witraża z wizerunkiem królowej Jadwigi. Remont przebiegał od 15 czerwca 2010 r. do 30 listopada 2010 r.⁴⁴ i z pewnością przyczynił się do uwidocznienia jej waloru artystycznego oraz historycznego, wpisane go w dziedzictwo kultury ziemi sieradzkiej z jej bogatym folklorem.

* * *

Kaplica boczna Matki Bożej Różańcowej jest niewątpliwie przykładem dialogu interdyscyplinarnego pomiędzy teologią, potrzebami duszpasterskimi, sztuką i w ostatnim okresie nowoczesnymi metodami konserwatorskimi. Stworzenie niezwyklej przestrzeni sakralnej było możliwe dzięki realizacji idei trzech proboszczów: ks. Pogorzelskiego, ks. Leśniewskiego i ks. Bronikowskiego, z których każdy we własnym okresie, wniósł swój zapał, wkład i wizję oraz umiejętność współpracy w artystami, rzemieślnikami i konserwatorami zabytków. Monumentalne dzieło małżeństwa Oźminów jest jednym z niewielu przykładów współczesnej sztuki sakralnej, który harmonijnie wpisuje się w zabytkową przestrzeń, zapraszając do modlitwy i kontemplacji. Co więcej, jest niemym świadkiem doświadczeń wojennych ks. inf. Leśniewskiego, kapłana, ikony Sieradza i diecezji włocławskiej.

CHAPEL OF OUR LADY OF THE ROSARY FROM THE SIERADZ BASILICA

Between history, spirituality, painting and conservation

Keywords: Sieradz, Józef and Łucja Oźmin, folklore, chapel, painting.

Abstract: Based on archival documents, the article deals with the subject of the implementation, decoration and conservation of the side chapel

⁴³ APWSS, RK, t. 4, Notatka służbowa z dnia 26 lipca 2010 r., s. 1.

⁴⁴ Tamże, Protokół z dnia 06 grudnia 2010 r. w sprawie komisijnego odbioru robót, s. 1.

of the All Saints Basilica in Sieradz. The architectural block, created in the 1930s, became a place to exhibit the artistic craftsmanship of Łucja and Józef Ożmin, who, in cooperation with the then parish priest, in the 1950s, on a monumental fresco, showed the history of the city and the country as well as the richness of the folklore of the Region Sieradzki. In the 21st century, the chapel became a laboratory for restoration works that allowed for the rediscovery of its beauty.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Diecezji Włocławskiej, Akta Kurii Diecezjalnej Włocławskiej. Akta parafii Sieradz (1920–1938), sygn.: AKDWł, par. 183.
- Archiwum Parafii Wszystkich Świętych w Sieradzu:
Kronika Parafialna, 1887–2005.
Remont Kaplicy Matki Bożej Różańcowej, t. 4: Projekt budowlany; Notatka służbowa z dnia 26 lipca 2010 r.; Protokół z dnia 06 grudnia 2010 r. w sprawie komisijnego odbioru robót.
- Bacci M., *Lo spazio dell'anima. Vita di una chiesa medievale*, Roma – Bari 2005, s. 91.
- Błaszczuk I., *Dzieło Łucji i Józefa Ożminów w starołęckim kościele św. Antoniego Padewskiego*, „Kronika Miasta Poznania”, 77(2009), nr 4, s. 274–290.
- Bogusławski R., *Wartości zabytkowe wybranych najstarszych szat liturgicznych kościoła farnego w Sieradzu*, „Na Sieradzkich Szlakach”, 32(2007), nr 3(127), s. 51–57.
- Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.
- Hani J., *Il simbolismo del tempio cristiano*, Città di Castello 1996.
- Kujawski W., *Kościelne dzieje Sieradza*, Włocławek 1998.
- Lahache J., *Martino di Tours. Popolarità*, w: *Bibliotheca Sanctorum*, t. 8, Roma 1967, kol. 1276–1279.
- Masciotta M., *Dizionario di termini artistici*, Firenze 1969.
- Lanzi G., *Capella*, w: *Iconografia e arte cristiana*, red. R. Cassanelli, E. Guerriero, Milano 2004, s. 313–315.
- Lewandowski D., *Regotyżacja katedry we Włocławku w końcu XIX wieku*, StWł, 5(2002), s. 366–378.
- Pajor P., Utzig J., „*Godna miana katedry*”. *O genezie formy architektonicznej kościoła katedralnego we Włocławku*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa”, 14(2016), s. 17–34.
- Paszkowski J., *Pogorzelski Walery*, w: *Leksykon miasta Sieradza*, red. S.T. Olejnik, Sieradz 2006, s. 258–259.
- Pevsner N., Fleming J., Honour H., *Dizionario di architettura*, Torino 2019.
- Piestrzeniewicz A., *Książd Walery Pogorzelski – wydawca pierwszej monografii Sieradza*, „Na Sieradzkich Szlakach”, 32(2017), nr 3(127), s. 66–72.
- Pogorzelski W., *43 lata w kapłaństwie*, Sieradz 1935.

- Rizzardi C., *Il mosaico a Ravenna. Ideologia e arte*, Bologna 2011.
- Ruszkowski A., *Walery Pogorzelski h. Krzywda – wybitny ksiądz patriota*, „Na Sieradzkich Szlakach”, 16(2001), nr 3–4(63–64), s. 33–35.
- Sierzchała P., *Historycy sztuki*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, red. W Hanc, K. Rulka, Włocławek 1997, s. 101–107.
- Szczepaniak P., *Program ikonograficzny i konserwacja zabytkowego obrazu Trójcy Świętej w formie Tronu Łaski z bazyliki Wszystkich Świętych w Sieradzu*, *StWł*, 23(2021), s. 610–621.
- Szubzda J., *Leśniewski Apolinary*, w: *Leksykon miasta Sieradza*, red. S.T. Olejnik, Sieradz 2006, s. 184–185.
- Tosco C., *Il castello, la casa, la chiesa. Architettura e società nel medioevo*, Torino 2003.
- Walczak R., *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskiej*, Poznań 2005.